

סימן יב

## "תחומין" מדאורייתא ומדרבנן (א)

- פתיחה
- מחלוקת התנאים
- שיטת הראשונים בסוגיה
- סיכום



### פתיחה

כפי שראינו בתחילת הדיון במלאכת הוצאה<sup>1</sup> אחד המקורות שהובא לאיסור הוצאה מן התורה הוא הפסוק בפרשת המן:

ראו כי ה' נתן לכם השבת על כן הוא נתן לכם ביום הששי לחם יומים שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו ביום השביעי:

שמות טז, כט

1. ראו לעיל עמ' 54, וכן שיטת התוספות באופן עיקבי ראו לדוגמה תוספות שבת ב ע"א ד"ה יציאות ועוד.



פשט הדברים הוא שבעקבות יציאת בני ישראל ללקוט מן בשבת ה' מצווה את עם ישראל לשבת במקומם ביום השבת ולא לצאת משם. בפשטות דין זה מתורגם בהלכה לדיני תחום שבת, ולא להוצאת חפצים מרשות לרשות.

בשיעור זה נבחן את מחלוקת התנאים והראשונים האם דיני תחומין הם אכן מהתורה, ואם לא כיצד הם מתמודדים עם פשטי הפסוקים? בשיעור הבא נמשיך ונעמוד על השיעורים השונים הקיימים בהגדרת התחום: ארבע אמות, אלפיים אמה, ושנים עשר מיל. מה מקורם של השיעורים השונים ומה משמעותם לשיטה שמדובר בדרכון ולשיטה שמדובר בדאורייתא?

## מחלוקת התנאים

אחת השאלות המרכזיות ביחס להלכות תחומין היא האם האיסור לצאת מהתחום הוא איסור מדאורייתא או מדרבנן. התנאים חלקו בשאלה זו, כפי שמפורט בסוגיות רבות בכבלי.<sup>2</sup>

שיטת רבי עקיבא לפי הבבלי היא שחיוב על "תחומין דאורייתא" זה אלפיים אמה, ומקור דבריו במשנה בסוטה לגבי הפסוקים שעסקו בתחום ערי הלוויים:

בו ביום דרש ר' עקיבא: ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה וגו', ומקרא אחר אמר: מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב, אי אפשר לומר אלף אמה שכבר נאמר אלפים אמה, ואי אפשר לומר אלפים אמה שכבר נאמר אלף אמה, הא כיצד? אלף אמה מגרש, ואלפים אמה תחום השבת;

ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר: אלף אמה מגרש, ואלפים אמה שדות וכרמים.

משנה, סוטה ה, ב

2. בבלי, שבת סט ע"א; שם קנג ע"ב; עירובין לה ע"ב-לו ע"א; שם נט ע"א; שם עט ע"ב; שם קג ע"א; כתובות כח ע"ב; סוטה ל ע"ב; סנהדרין סו ע"א.



התנאים דנים ביחס שיש בין הפסוקים השונים: בפסוק אחד כתוב שיש אלף אמה לערי הלוויים, ובפסוק אחר שיש אלפיים אמה. רבי עקיבא מתרץ שאלף אמה הם מגרש העיר, ואלף אמה נוספים להגדרת תחום העיר לעניין שבת.<sup>3</sup> רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי חולק ואומר שאלף אמה מגרש ואלפיים אמה לשדות וכרמים.

הגמרא מבארת שמאחורי מחלוקת התנאים עומדת מחלוקת יסודית:

במאי קא מיפלגי? מר סבר: תחומין דאורייתא, ומר סבר: דרבנן.

בבלי, סוטה ל ע"ב

רבי עקיבא סובר שתחום שבת הוא דין מדאורייתא, וגם שיעורו מדאורייתא ונלמד מהפסוק "אלפים באמה" האמור בערי הלוויים. ואילו רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי סובר שתחומין מדרבנן, וכדבריו עולה מדברי המשנה בעירובין:

...ואפילו עבד אפילו שפחה נאמנין לומר עד כאן תחום שבת שלא אמרו חכמים את הדבר להחמיר אלא להקל.

משנה, עירובין ה, ה

לדעת הסתם משנה דיני עירובין נפסקו לקולא, וכפי שהסביר רבינא (בבלי, עירובין נט ע"א): "ותחומין דרבנן". בנוסף לכך זו היא גם דעת סתם המשנה כתובות שקטן יכול להעיד בגדלותו "עד כאן היינו באין בשבת", כפי שמבאר שם הבבלי (כתובות כח ע"ב) "קסבר תחומין דרבנן". הבבלי מביא דעות תנאים נוספות החולקות על רבי עקיבא: בעירובין (לה ע"ב) מובא שגם שיטת רבי מאיר (שבדרך כלל נחשב לדעת סתם משנה) היא שתחומין דרבנן, ובהמשך הסוגיה (לו ע"א) מובא שגם רבי יוסי בן חלפתא סובר כך.

3. פירושו של ר"ע המקשר בין ערי הלוויים להלכות שבת לא מבורר, ונרחיב על דרשה זאת בהמשך ועל הקשר בין ערי הלוויים להגדרות המקום בשבת.



הירושלמי דן גם הוא ברמת חיוב תחומין מהתורה הדיון הוא על דברי המשנה בעירובין (ה, ה) שהזכרה לעיל שפוסקים בעירובין כדעת המיקל. ומביא הירושלמי מחלוקת אמוראים משולשת:

...אמר רבי הושעיה הגיעוך סוף תחומי שבת שאינו מחוורין מדבר תורה. רבי מנא בעי ניתא אלפים אמה אינו מחוור, ארבעת אלפים אמה מחוור הוא. רבי שמעון בר כרסנא בשם רבי אחא אין לך מחוור מכולם אלא תחום שנים עשר מיל כמחנה ישראל...  
ירושלמי, עירובין פ"ה ה"ד

רבי הושעיה אומר שתחום שבת אינו ברור בתורה כלל, ולכן אפשר לסמוך על דעת המיקל. ונראה בפשטות שדבריו תואמים את רוב שיטות התנאים בבבלי לפיהם כל דיני עירוב תחומין הם מדרבנן וכביאור רבינא בבבלי.<sup>4</sup> לעומתו רבי מנא סובר שאלפיים אמה אכן אינם ברורים (ומכאן שהם מדרבנן) אך שיעור ארבעת אלפים אמה ברור מהתורה, כלומר מדאורייתא יש איסור תחומין אך רק בארבעת אלפים אמה. מסתבר שהוא למד שיעור זה מחישוב התחום הבסיסי בנוסף לעירוב תחומין, וכך הוא גם עונה על שאלה מפורסמת כיצד ניתן לערב תחומין אם הם דאורייתא?<sup>5</sup> שיטה שלישית ומחודשת שמביא הירושלמי היא שיטת רבי שמעון בר כרסנא בשם רבי חייא: לדבריו השיעור המחזור בתורה הוא שיעור שנים עשר מיל שהוא 'מחנה ישראל', ושאר השיעורים הם מדרבנן. בהמשך נרחיב בשיטה זאת ובהבנת יסודותיה.

עדיין יש להקשות על כל התנאים הללו שלפי פשט הבבלי סוברים שתחומין דרבנן, כיצד אם כן מתפרשים פשטי המקראות בפרשת המן?

ואכן בבבלי עירובין נראה שפשט המקראות כן נוגע בעירוב תחומין. הגמרא מוסבת על דברי המשנה "ארבעה דברים פטרו במחנה", כאשר האחד מהם הוא פטור "מלערב":

4. וכן מבאר את שיטתו בקרבן העדה שם.

5. ראו עוד בהמשך בדברי הרמב"ן.



ומלערב. אמרי דבי רבי ינאי: לא שנו אלא עירובי חצירות, אבל עירובי תחומין – חייבין. דתני רבי חייא: לוקין על עירובי תחומין דבר תורה. מתקיף לה רבי יונתן: וכי לוקין על לאו שבאל? מתקיף רב אחא בר יעקב: אלא מעתה דכתיב אל תפנו אל האבת ואל הידענים, הכי נמי דלא לקי? – רבי יונתן הכי קשיא ליה! לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין, וכל לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין אין לוקין עליו. אמר רב אשי: מי כתיב אל יוציא? אל יצא כתיב.

### בבלי, עירובין יז ע"ב

דבי רבי ינאי דייקו את שיטתם מדברי רבי חייא שלוקין על עירובי תחומין, ולפי שיטה זאת משמע שיסוד עירוב תחומין הוא אכן מדאורייתא. אולם למעשה רבי חייא עצמו סבר כדעת רבי עקיבא שתחומין מדאורייתא ולא כדעת שאר התנאים שהוזכרו לעיל. יש לשים לב שרב אשי חותם את הסוגיה בהדגשה של פשטי הפסוקים: לא כתוב "אל יוציא" אלא "אל יצא" וכך מבאר רש"י:

לוקין על עירובי תחומין – דכתיב אל יצא איש ממקומו ומהכא ילפינן תחומין בפרק מי שהוציאוהו (עירובין נא, א)... אל יצא כתיב – ואין כאן לשון הוצאת משוי.

### רש"י, עירובין שם

לפי רש"י כוונת רב אשי שאין ללמוד מפסוק זה את מלאכת הוצאה (הניתנת להזהרת מיתת בית דין) אלא רק את דיני תחומין. מכאן נראה שלשיטת רב אשי ולמסקנת הסוגיה עיקר הפסוק בא ללמד כפשוטו על איסור יציאה של האדם ממקומו. רש"י מוסיף שגם בגמרא בהמשך מובא פסוק זה כפשוטו, שם הדיון הוא כיצד נלמד אלפיים אמה (ונדון בגמרא זאת בהרחבה בהמשך) ומדברי רש"י נראה שהבין ששתי גמרות אלו נקטו בפשטות שדיני תחומין מדאורייתא.<sup>6</sup>

6. אולם יש לדייק, שבניגוד לדעת ר' חייא כאן שברור שסבר שמדובר על דין דאורייתא בגמרא שם מדובר על דיוק מהו המרחק וניתן לראות בזה אסמכתא בהתאם לפרשנות בעיקר הדין.



לאור זאת, יש לסכם שבניגוד לשיטות התנאים והגמרות שהובאו לעיל, בסוגיה בסוף פרק ראשון בעירובין ישנו עוגן ברור לכך שדין תחום שבת הוא אכן דין מדאורייתא, הנלמד מפשטות הפסוקים בפרשת המן. לאור זאת יש לדון כיצד יש ליישב את שתי הסוגיות? וכן יש לבאר לשיטה שמדובר באיסור דרבנן כיצד מתפרשים פשטי המקראות?

## שיטת הראשונים בסוגיה

הרי"ף (עירובין ה ע"א בדפי הרי"ף) דן בדברי רבי חייא שכאמור קבע שיש חיוב מלקות על עירוב תחומין. הרי"ף מציע לפרש את שיטתו גם אליבא דחכמים שלדעתם "תחומין דרבנן", זאת לפי שיטת רבי שמעון בר כרסנא בירושלמי ששיעור שנים עשר מיל הוא שיעור תחומין מדאורייתא. לפי הסבר זה חכמים החולקים על ר"ע חולקים רק על שיעור אלפיים אמה, ומסכימים שיש יסוד מהתורה לדין תחומין.

עם זאת, למסקנה כותב הרי"ף שאי אפשר לבאר כך את הבבלי כיוון ששם מדובר על מלקות על "עירוב תחומין" שרלוונטי רק לדין אלפיים אמה ולא לשנים עשר מיל.<sup>7</sup> לאור זאת למעשה לדעתו יש להעמיד את רבי חייא אליבא רבי עקיבא.

שיטת הרי"ף שדברי רבי חייא אינם מסתדרים אלא לשיטת רבי עקיבא לא דוחים את פרשנותו שלפי הירושלמי יתכן וגם לדעת חכמים יש תחומין מדאורייתא בשיעור שנים עשר מיל. וכך אכן פסק הרמב"ם:

היוצא חוץ לתחום המדינה בשבת לוקה שנאמר (שמות ט"ז) אל יצא איש ממקומו ביום השביעי, מקום זה הוא תחום העיר, ולא נתנה תורה שיעור לתחום זה אבל חכמים העתיקו שתחום זה הוא חוץ לשנים עשר מיל כנגד מחנה ישראל, וכך אמר להם משה רבינו לא תצאו חוץ למחנה,

7. הרמב"ן הביא את שיטת הראב"ד, שבעקבות קושיה זאת תיקן את גירסת הגמרא ל"לוקין על התחומין, ולא "על עירוב תחומין". ונתח בהרחבה את דבריו בהמשך.



ומדברי סופרים שלא יצא אדם חוץ לעיר אלא עד אלפים אמה אבל חוץ לאלפים אמה אסור, שאלפים אמה הוא מגרש העיר.

**רמב"ם, שבת כז, א**

כלומר לדעת הרמב"ם יש דין תחומין מדאורייתא אך אין לו שיעור, וחכמים נתנו לו שיעור שנים עשר מיל, על פי דברי משה, וממילא זהו שיעור מדאורייתא. ואילו אלפיים אמה הם "מדברי סופרים". לשיטתו מובן כיצד מסתדרים פשטי המקראות, שהרי הוא מקבל שיש חיוב מהתורה שלא לצאת מ'מקומו' אלא שלמקומו אין שיעור ברור. המגיד משנה הוסיף שמקור שיטת הרמב"ם בגאונים. הרמב"ן חולק באופן מהותי על ניתוח הסוגיה של הרמב"ם.<sup>8</sup> עיקר המחלוקת שלו היא עם מסקנתו של הרמב"ם שגם לשיטת הבבלי נפסק שיש תחומין מהתורה בשנים עשר מיל:

ותחלה יש לי לומר דודאי ר"ע ורבנן בתחום אלפים אמה פליגי, כדמפורש בסוטה בפרק כשם שהמים בודקין (כ"ז ב)... אבל עכשיו אני חוזר על העיקר שהם סומכין עליו בתחומי ג' פרסאות, ובודאי לפי גמרא שלנו אין הפירוש הזה מחזור כמו שאמרנו, שא"א לומר שהכתוב מזהירן שלא לצאת ממחנה ישראל שהיא ג' פרסאות... ובגמ' דילן משמע דפשיטא להו דאל יצא איש ממקומו אל יוציא הוא...ועוד משמע בגמ' דילן בכמה מקומות שאין לתחומין עיקר מן התורה אלא לדברי ר"ע... והאיך לא הזכירו דברי ר' חייא כאן, ותמה על עצמך אם תחומי שלש פרסאות מחזורין הם כמו שהוזכר בירושלמי, היאך לא הקשו (נמי האיכא) [ומי איכא] למ"ד תחומין אין להם עיקר מן התורה והכתיב אל יצא איש ממקומו ותני רבי חייא לוקין על עירובי תחומין דבר תורה וניפרוק קסבר רבי יוסי כולוהו תחומין דרבנן, אלא ש"מ תחומין דרבנן האמורים בכל מקום היינו שאין להם עיקר מן התורה כלל...

**חידושי הרמב"ן מסכת עירובין דף יז עמוד ב**

8. הרמב"ן אף מחדש שגם למי שסובר שיש תחומין מדאורייתא בשנים עשר מיל יש לו גם עירוב תחומין לשיעור זה, ונודון בשיטתו בהרחבה בשיעור הבא בכירור שיטת הרמב"ם.



הרמב"ן מסביר שחכמים ורבי עקיבא חולקים על תחום אלפיים אמה אם הוא מדאורייתא או מדרבנן ואין בבבלי כל איזכור ורמז לתחום שנים עשר מיל. הוכחה לכך רואה הרמב"ן בכך שהבבלי לא מקשה בשום מקום משיטת רבי חייא או מתחום שנים עשר מיל בכל המקומות בהם הובא ששיטת הסתם משנה היא שתחומין דרבנן.

הרמב"ן אף מפרש כפי שכתבו התוספות בכמה מקומות שמסקנת הבבלי בפשיטות שהאיסור "אל יצא" נדרש לאיסור הוצאה ולא לאיסור יציאה, בניגוד לדיוקן של רב אשי בשיטת רבי חייא שהובא לעיל, שאותו הוא מסביר אליבא דשיטת רבי עקיבא.

**הרשב"א בספרו עבודת הקודש פוסק כשיטת הרמב"ן:**

א) תחומי אלפיים אמה אינן תורה אלא מדברי סופרים, ויש מן הגאונים שהורו שתחום שלוש פרסאות שהם שנים עשר מיל אסורין דבר תורה ולוקין עליהן דבר תורה. וממחנה ישראל למדוה שנאמר אל יצא איש ממקומו כלומר ממקום מחנה ישראל, ומחנה ישראל גמירי ששלוש פרסאות היה. ב) ויש מי שהורה שכל התחומין אינן תורה אלא מדברי סופרים, ולפיכך מחנה פטורין אפילו מלערב עירובי תחומין ואפילו של שלוש פרסאות, ולזה דעתי נוטה.

**עבודת הקודש, בית נתיבות שער ה, א**

הרשב"א מביא את המחלוקת ומוסיף ששיטת הרמב"ם מקורה בגאונים, אך עם זאת למעשה הוא מכריע כדברי רבו הרמב"ן, שהלכה כחכמים. גם הטור פסק למעשה שתחומין מדרבנן:

כל אדם יש לו אלפים אמה לכל רוח חוץ מד' אמותיו או מהמקום ששבת בו כדדרשי' אל יצא איש ממקומו אלו אלפים אמה ואינו אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא.

**טור, אורח חיים שצו**





הבית יוסף הביא את שיטות הראשונים אך לא כתב הכרעה ברורה:

ומ"ש ואינו אל"א מדרבנן. כן כתבו הרי"ף (ה.) והרא"ש בסוף פרק קמא דעירובין (סי' כד) ומיהו חוץ ל"ב מיל כתב הרי"ף דבירושלמי (עירובין פ"ג סוף ה"ד, ופ"ה ה"ד) קאמר דהוי מדאורייתא וכן כתב הרמב"ם בפרק כ"ז (מהל' שבת ה"א) וכתב שם הרב המגיד שכן היא הסכמת הגאונים. אבל הרא"ש (שם) והמרדכי (סי' תפד) כתבו דלגמרא דידן אפילו חוץ ל"ב מיל לא מיתסר אל"א מדרבנן וכתב הרב המגיד שלדעת זו הסכימו הרמב"ן (בחידושים עירובין יז: ובמלחמות ה.) והרשב"א (בחידושים עירובין יז: ד"ה אמר רב אשי, ועבה"ק ריש ש"ה) זכרונם לברכה:

**בית יוסף, אורח חיים, שצז**

הבית יוסף למעשה מסכם שהרי"ף הביא את הירושלמי כחולק על הבבלי, ושהרמב"ם והגאונים הכריעו כירושלמי. מנגד הרא"ש והמרדכי כתבו כשיטת הרמב"ן והרשב"א. בדבריו נראה שכיוון שלא ברור מה הכרעת הרי"ף למעשה לא ניתן לקבוע כאן הכרעה לפי רוב משלושת עמודי ההוראה. אולם יש לציין שבשלחן ערוך לא הובא בשום מקום השיעור של שנים עשר מיל, והרמ"א (אורח חיים, תד) הביא במקום אחד חומרא "למאן דאמר" שתחומין דאורייתא מעל שנים עשר מיל, אך לא מכריע במפורש.

האחרונים נחלקו למעשה לדעת החפץ חיים במשנה ברורה (תד ס"ק ז) השולחן ערוך מצדד להלכה להחמיר. אך מנגד לדעת רוב האחרונים תחומין מדרבנן: כן דעת הגר"א (שם),<sup>9</sup> וכן פסק בערוך השולחן (או"ח שצז א-ב).

## סיכום

מסקירת הפוסקים עולה שלדעת רובם ככולם מסקנת הבבלי בשונה מהירושלמי היא שתחומין דרבנן.

9. הגר"א מביא ראייה מהגמרא בעירובין מה ע"ב שעוסקים בתחומין למי גשמים, שדנה בכך שהגשמים מגיעים מרחק של כמה מילין ומסיימת הגמרא "וספק דדיבריהם להקל" ומכאן שגם בשיעור כמה מילין מדובר על ספק מדרבנן.



מאידיך, שיטת הרמב"ם שאכן יש יסוד דאורייתא בדין תחומין יש לה יסוד איתן בפסוקים, יסוד שקיים גם בבבלי.

למעשה, יש כאן שאלה לא פשוטה – כיצד פוסקים ש"תחומין דרבנן", כאשר ברקע עומדים פשטי המקראות שהתפרשו על ידי רבים על דיני תחומין.

כאשר יש שאלה ביחס ליוצאים להציל אם יכולים לחזור, אפשר להתייחס לדין הזה כדין דרבנן, וכך ראיתי שהורה הגרז"נ גולדברג שליט"א וכך אני מורה במשך שנים. אולם העיון בסוגיה והישרות מחייבים לשאול כיצד פרשה שלימה נגנזה מהתורה? יתכן ויש להתייחס לשני הדינים: איסור ההוצאה, ואיסור היציאה כמשקפים יחדיו את דרישת התורה התובעת את תיקון המקום בשבת. אלא שאיסור היציאה איננו מוגדר אלא על ידי חכמים.

בשיעור הבא נרחיב עוד בשיטת הרמב"ם, ובמשמעות של המרחקים השונים בדיני תחומין: ד' אמות, אלפיים אמה, שנים עשר מיל. הרחבה זאת תסייע לנו לפענח ביתר בהירות את שיטת הרמב"ם.

